

MemoriiJurnale

OID S. CROHMĂLNICEANU, pseudonimul lui Moise Cahn (16 august 1921, Galați – 30 aprilie 2000, Berlin), este unul dintre criticii cei mai cunoscuți de după cel de-al Doilea Război Mondial, în România. Deși a făcut studii de Politehnică, n-a profesat niciodată ca inginer, preferând o carieră didactică (la Facultatea de Limba și Literatura Română din București) și una de literat, ambele beneficiind de pe urma gândirii sale logice și riguroase. A debutat publicistic în anul 1944 în ziarul *Ecoul*, cu un medalion provocator despre poetul american Vachel Lindsay (prieten cu Carl Sandburg și Edgar Lee Masters), și editorial, în 1953, cu un volum de *Cronici și articole* care plăteau tribut greu realismului socialist, la fel ca toate cărțile sale din „obsedantul deceniu“. Deși în anii '60 sprijină publicarea lui Vasile Voiculescu și scrie despre Lucian Blaga și Arghezi, schimbarea categorică de ton se produce abia în 1971, odată cu *Literatura română și expresionismul*. S-a impus cu *Literatura română între cele două războaie mondiale* (1966–1975), amplă și detaliată panoramă a poeziei, prozei, dramaturgiei, criticii și publicisticii interbelice. Volumele de articole dovedesc un spirit critic cu rădăcini bine înfipte în cultura europeană. În 1984, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură* oferă câte o grilă teoretică adecvată pentru descifrarea a cinci scriitori interbelici de vârf. Două volume de proză SF îl dezvăluie pe prozatorul ingenios. Numele criticului rămâne legat și de cenaclul de proză Junimea, pe care l-a condus timp de 20 de ani, din 1971 – creând o adevărată școală de literatură și critică literară – la ale cărui ședințe participau nume cunoscute ale generației '80. *Amintiri deghizate* este o carte scrisă în ultimii ani petrecuți în București și apărută, într-o primă ediție, puțin răspândită, când autorul se afla deja la Berlin, unde s-a autoexilat în 1993.

OVID S. CROHMĂLNICEANU

AMINTIRI DEGHIZATE

Ediție îngrijită și prefață de
IOANA PÂRVULESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

© HUMANITAS, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CROHMĂLNICEANU, OVID S.

Amintiri deghizate / Ovid S. Crohmălniceanu; pref. și ed. îngrijită de
Ioana Părvulescu. – București: Humanitas, 2012

ISBN 978-973-50-3462-7

I. Părvulescu, Ioana (pref.; ed.)

821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Cuvânt înainte

De ce *deghizate*? Mulți m-au întrebat aceasta și vreau să lămuresc lucrurile de la început. *Deghizate* fiindcă sunt niște amintiri care nu răsar prin solicitarea directă a memoriei să-și deschidă cămărilor, ci se iscă din actul de exegeză literară. Cu alte cuvinte, criticul îndrăznește să povestească, spunându-și că face, ca și altădată, operă de interpretare. Se întreabă ce funcțiuni stilistice îndeplinește, la Zaharia Stancu, repetarea fără conținere a anumitor cuvinte. Caută să-și explice rezerva egotistului Camil Petrescu față de actul ținării unui jurnal cu însemnări intime. Interoghează textul poeziilor lui Arghezi din ciclul *Letopiseți*, încercând să afle pe cine vizează efectiv ele. Amintirile își croiesc drum prin răspunsurile la asemenea probleme, le cheamă apoi asociațiile intelectuale și pornesc să curgă datorită lor. Deghizarea trebuie înțeleasă ca o cale de biruire a timidității. Numai așa naratorul, presupus de orice exercițiu memorialistic, găsește curajul să-și asume rolul. Adaptând, să recunoaștem, preocupările, apucăturile, ticurile criticului literar. Și nici nu-i este greu, pentru că rămâne în pielea proprie, deghizamentul nefiind altceva decât felul său natural de comportare.

Și încă un lucru: sunt amintiri despre scriitorii pe care i-am cunoscut de-a lungul vieții. Atenția memoriei e îndreptată în primul rând către ei; ce ajung să istorisesc despre mine vine

sub această formă ocolită. E un motiv în plus, cum vedeți, ca să-mi consider „deghizate“ amintirile.

Scriitorii ale căror figuri le evoc au trecut dincolo; am evitat, înțelege oricine de ce, pe autorii în viață; dacă ei apar câteodată fatal, datorită împrejurărilor, e doar episodic. Așa se explică absența din galerie a unora, pe care cititorul s-ar fi așteptat să-i găsească acolo. Dar așa a vrut soarta. Alții, chiar dispăruți, constat că n-au lăsat prea multe urme notabile în memoria mea, deși i-am cunoscut îndeaproape. Există și capricii ale acesteia.

Toate amintirile sunt subiective. Nici ale mele, bineînțeles, nu fac excepție, prezintă oamenii așa cum i-a reținut memoria și niște experiențe trăite după o ecuație sufletească personală. M-am străduit să fiu franc, cât e cu putință. Dacă, fără voia mea, cineva iese totuși din aceste pagini nedreptățit, îi cer iertare.

Ovid S. Crohmălniceanu

Camil Petrescu sub zodia febrilității nepotolite

Apucându-mă să întocmesc pentru *Caiete critice* un dosar cu observații ale scriitorilor despre *Jurnalul ca literatură*, am înregistrat cu destulă uimire opiniile lui Camil Petrescu. El disprețuiește categoric genul: „Un jurnal – o spune răspicat – este un lucru anost și aproape fără sens.“ Dacă admite excepții, e atunci când însemnările zilnice aparțin cuiva care a participat activ la viața societății sale, cum a fost colonelul Lăcusteanu, intim al lui Ghica Vodă și factor represiv principal în epoca mișcării pașoptiste. Personajul aduce toată culoarea veacului „ca un polen gros luat în sbor pe aripile unui lepidopter neobișnuit“. Spirit speculativ, Camil Petrescu oferă și argumente de ordin „substanțialist“ neîncrederii lui în rezultatele fixării experiențelor diurne prin niște însemnări fugare: „Poate numai un primitiv care încearcă doar rudimente de viață spirituală să poată spune ceea ce simte și ceea ce gândește despre împrejurări într-o zi, doar pe câteva pagini. Altfel fiecare zi ar necesita volumul ei... Dar cum să scrii în fiecare zi un volum? Nici măcar esențialul, căci ar trebui să dai numai date și scheme. Pe de altă parte, esențialul abstract nu prezintă atâta interes, ca să simți îndemnul să-l comunici... Mai curând scrii lucrurile și faptele fără importanță, căci astfel nu ai prilejul posibil al decalajului dintre ceea ce simți că ar trebui să faci și ceea ce faci. Poate că va stârni mirare că nici unul din evenimentele importante

ale vieții mele nu figurează în acest jurnal, în puținele note pe care le-am scris încă din viață...“

Cum se știe, Camil Petrescu a lăsat astfel de pagini confesive. Puține, cu mari întreruperi de timp, redactate când autorul simțea că e prea obosit ca să-și consacre energia unui travaliu creator: „Azi am recitat și notele trecute.“ „Această înregistrare e o pură stupiditate agramată, fără conținut, fără coerență, fără cea mai puțin pretențioasă ținută literară.“ „Scriu cu o imensă silă [...]. Dacă n-aș ști că o pledoarie a mea mi-e necesară, pentru ca să nu fiu desfigurată de neînțelegerea celor din jurul meu, nici n-aș mai pune mâna pe toc...“, dar consemnările, câte au fost încredințate hârtiei, există, și Mircea Zăciu le-a strâns într-un volum apărut la Cartea Românească acum șaisprezece ani. Textul tipărit de mine în *Viața Românească* din decembrie 1957 și ianuarie 1958, după cum indica și mențiunea, *Fragmente*, suferise numeroase omisiuni care fuseseră fatalul tribut plătit vremii. Dar nici cel apărut în 1975 nu este scutit de ele și „croșetele“ salvatoare au îndepărtat mențiuni jenante, cum sunt filele referitoare la posibila salvare a României, după prăbușirea alianțelor ei, dacă regele i-ar acorda scriitorului audiența reclamată imperios și ar aplica imediat ideile lui diplomatico-militare. De asemenea, rândurile în care Camil se plânge că naționaliștii nu-l recunosc drept unul de-al lor. În fine, poate că o restituție integrală a acestor „note“, nedestinate de scriitor publicării, e prematură.

Cum se explică însă pofta redusă de a ține asemenea însemnări intime tocmai la întemeietorul „romanului-jurnal“ în literatura noastră? A fost Camil un om secret? Așa cum l-am cunoscut, nu părea deloc. Stabila îndată relații familiare cu cei pe care-i admitea în preajma lui (mulți la număr), făcea din ei martorii dificultăților sale domestice, fără reticențe,

le istorisea, nesolicitat expres, mici întâmplări personale, era comunicativ, franc, amator de discuții. Să fi fost toată această sociabilitate o pavăză a unei interiorități ascunse? S-ar putea, și anumite lucruri mă îndeamnă chiar să o cred. Camil era în stare să susțină conversații absolut anodine, nedând niciodată vreun semn că turuitul din jurul său l-ar plictisi. Îi plăcea să fie anturat de femei foarte frumoase; una, vagă actriță, Eminée Eminovici, mă împietrea pur și simplu (Camil mi-a mărturisit că a luat-o drept model pentru Frusinica în *Un om între oameni*). Multe dintre frecventatoarele lui erau veritabile găsculițe, ceea ce nu-l împiedica pe bărbatul care elabora *Doctrina substanței* să trăncănească ore întregi cu ele despre nimicuri. Se ferea, în schimb, să atingă anumite subiecte din existența lui, cine știe dacă nu ar fi zgândărit răni necicatrizate nici atunci când ajunsese la 60 de ani. Așa era originea sa familială. Am descoperit într-o revistă o pagină unde istorisea cum a fost crescut la mahala de o doică, soția unui polițai. Despre adevărații săi părinți vorbea în chip învăluit, tatăl, ofițer superior, parcă general chiar, l-ar fi încredințat familiei adoptive, nu se înțelegea prea bine de ce. Când am încercat să obțin de la Camil mai multe amănunte, a ocolit dibaci întrebările mele. A transferat apoi copilăriei lui Bălcescu episodul, inclusiv pe un anume Tucoltoiu, alături de care bătuse maidanele bucureștene în copilărie. Camil a fost foarte darnic cu noi cât a fost vorba să ne împărtășească experiențele sale de combatant în Primul Război Mondial. N-a suflat însă nici o vorbă că la 26 iulie 1917 căzuse prizonier și fusese deținut în lagărul Sopronnyék din Ungaria, până când au luat sfârșit ostilitățile. Orgoliul l-a făcut să treacă sub tăcere acest amănunt, deși, cum a arătat Alexandru George, trebuise să cedeze unui adversar militar mai mult decât

onorabil, viitorului mareșal Rommel, pe atunci doar căpitan și cuceritor al Cotei Ungureanu.

N-a voit să se știe nici că fusese căsătorit înainte de război, ca Ștefan Gheorghidiu, și divorțase în împrejurări nelămurite. Cella Serghi mi-a povestit privitor la această primă experiență maritală a lui Camil un fapt tulburător: socotea incredibil gestul Ellei care în *Ultima noapte...* cerea soțului să treacă pe numele ei bunurile comune, ca să se aleagă măcar cu atâta dacă va rămâne văduvă. Ce femeie, având o minimă delicatețe sufletească, poate trăda o asemenea trivialitate în comportare? argumenta prietena romancierului. Acesta i-a replicat, alb la față, că faptul era perfect autentic și i se întâmplase chiar lui. Ironia sortii a produs, decenii mai târziu, repetiția raționamentului nemilos, silind-o de astă dată pe Cella însăși să fie martoră directă a scenei. Cea de a doua soție a lui Camil, mult mai tânără ca el, obișnuia să o ia drept confidentă. Într-o zi, plângându-se de starea sănătății lui, a lăsat să-i scape cuvintele: „Măcar de-ar pune casa pe numele meu!“

Dar, poate nu numai fiindcă ar fi fost un om secret, Camil Petrescu simțea prea puțină atracție pentru ținerea *Jurnalului* său. Îndrăznesc să emit o ipoteză: ca dramaturg, posedă o facultate extraordinară să intre în pielea personajelor, să le trăiască existența fictivă, până la identificare. Chiar și scriind proză izbutea astfel de uluitoare substituiri. N-a reușit să-l facă pe Lovinescu să creadă că paginile publicate sub semnătura D-nei T. în *Cetatea literară* aparțineau unei noi speranțe feminine a beletristicii românești? Moartea lui Sebastian o explica tot printr-o năuceală la care fusese osândit adesea și dânsul, când avea mintea plină de personaje și pierdea contactul cu lumea reală. Luând în mână condeiu, Camil își construia un *alter ego* indiferent de ce cap îi înșu-

rua. Cu el însuși, în nuditatea ființei sale, trăia probabil o stinghereală. Era, ca să spunem lucrurilor pe nume, un plămuitor de literatură înăscut. Autenticitatea constituia la el mijlocul cel mai simplu de a dăru credibilitate maximă ficțiunii.

În veșnică jenă financiară

Străbat (a câta oară?) aceste „note zilnice“, regretând volumul lor redus. Izbesc din ele, mai ales până prin 1935, lipsurile umiltoare cărora trebuia să le facă față scriitorul: „Sunt exclus de la toate posibilitățile vieții.“ „Mi-a prezentat hotelierul nota: 5 643 lei. De unde îi iau? simt că mă doare capul.“ „Nu pot cere nici o slujbă publică. Nu pot trăi din salariul meu, piesele nu mi se joacă, romanul nu mi-a adus mai mult decât aduce atâta scris unui copist. Din ziaristică nu pot trăi“; „Imposibil ca să găsesc bani, ca să pot pleca. Nu voi putea lucra nimic vara asta!“; „...zilele acestea va trebui să plătesc chiria. Începe din nou tragedia mizeriei“. „Am primit o somație de la percepție și mi s-a fixat vânzarea mobilierului.“ „Azi literalmente nu am ce mânca.“ „Proprietarul mi-a oprit lumina. Am găsit azi-noapte totul în întuneric.“ Revine problema costului ridicat al unui aparat acustic, pentru achiziționarea căruia n-avea de unde scoate suma enormă necesară (când a izbutit să-și aducă, de peste hotare, un asemenea ustensil, prin anii '50, Oscar Lemnaru întreba malițios arătând către capsula din urechea romancierului: „Maestre, prinde și Londra?“).

A fost oare într-adevăr Camil Petrescu atât de sărac? S-a zbatut realmente într-o penurie materială penibilă? Nu încapă îndoială că, până a devenit succesorul lui Paul Zarifopol la

conducerea *Revistei Fundațiilor Regale*, o ducea greu și abia reușea să lege capetele unei existențe decente. Pe aceasta și-o reprezenta însă de o manieră sub nivelul căreia vedea profilându-se spectrul degradării sociale. Să ocupe o cameră de hotel în centrul Capitalei, să ia zilnic masa la Corso, să poarte o haină bine croită erau pentru el pretenții minime. Ca și o vacanță printre vizitatorii Balcicului sau Sinaiei în lunile de caniculă bucureșteană. „Sărăcia îți dă un suflet de sclav. E murdară“, notează la un moment dat. Lui Camil îi plăcea să frecventeze „lumea bună“, boema îl scârbea, se vede din ce spune despre felul cum se îmbrăca Ladima. Adevărul e că scriitorul rezista greu ispitei să trăiască pe picior mare (vorba vine), mai degrabă să nu fie obligat a-și trăda inferioritatea față de companionii săi cu stare. Insistă să plătească și el, măcar din când în când, mesele comune, ale căror note se grăbea să le achite amicul Carol Grumberg. Îi rămâne dator acestuia 20 000 lei pierduți la ruletă. Când e el în mână, plătește benzina pentru întoarcerea din Sinaia. Nu reclamă un pariu pe o sumă mare, deși îl câștigase, și-și oferă satisfacția să refuze un stipendiu princiar ca să scoată o revistă.

În anii când m-a onorat cu prietenia lui, încasase bani mulți pentru romanul *Un om între oameni*, dar tot era mereu în pană. Pornise să-și aranjeze casa, cumpărată în Intrarea care-i poartă azi numele. M-a și consultat asupra devizului, date fiind cunoștințele mele de inginer constructor. Voia să lucreze cu niște „tașeroni“, sperând să iasă astfel totul mai ieftin. Am încercat, fără succes, să-l fac să-și schimbe părerea, atrăgându-i atenția că antreprenorii improvizați obișnuiesc să urce prețurile pe parcursul lucrării. Așa s-a și întâmplat, din nenorocire, și bietul Camil a cheltuit cu aranjarea locuinței de vreo trei ori mai mult decât fusese vorba inițial. El preferase tipul acesta de contract imprecis, fiindcă intervenea

întruna, după cum i se iveau alte idei asupra distribuției camerelor și folosirii optime a spațiului. Ținea să aibă un perete întreg cu sertare mari și adânci, unde să depoziteze materia documentară a fiecăreia dintre cărțile sale. Informația continuă să se adune cu timpul, devenind parte concreșcentă a operelor, îmi explica încă de atunci când mai locuia pe Câmpineanu. „Arunc în aceste sertare tăieturi din jurnale, reviste de modă, fotografii, cărți, ghiduri, tot ce are o legătură semnificativă cu piesa ori romanul respectiv. Uite, acolo e *Danton*. Nu mai am loc de câte s-au îngământit, discursuri din Convenție, memorii, lucrări de istorie.“ Și, ca să-mi exemplifice, a tras, nu fără efort, din partea de sus a dulapului, un sertar burdușit. A sărit o carte cu copertă verzuie din Payot. Am apucat să-i văd titlul, până când Camil a băgat-o un pic încurcat la loc. Se chema *Les procès de Moscou*. Am priceput atunci pentru ce avea el nevoie de sertarele acelea imense și cum își hrănea orgoliul cu diverse fapte venite să demonstreze că istoria nu încetează să-i dea dreptate în toate câte se întâmplau.

Unii îl acuză azi pe Camil de „colaboraționism“. Comuniștii l-au ales la Academie, a semnat în publicațiile lor, a scris cărți agreate de ei, ce mai încolo, s-a dat bine cu puterea. Camil n-a fost un bronz, departe de mine să susțin așa ceva. Din rândul scriitorilor noștri de seamă, s-a numărat printre primii care au aderat la noul regim. Procurorii improvizați ai lui Camil omit însă în moralismul lor politic intransigent să ia act de câteva lucruri: întâi, că „tovarășul de drum“ n-a încredințat hârtiei, după știința mea, nici un rând encomiastic la adresa stăpânitorilor. Ba s-a abținut chiar să aplaude, ca alții, măsurile lor, care intrau în contradicție adesea cu drepturile elementare omenești. Adeziunile sale au rămas tot timpul rezumate la niște coincidențe de convingeri

mai vechi. Camil a nutrit mereu o sinceră ură împotriva ierarhiilor umane bazate pe ordinea plutocratică burgheză. Le socotea o jignire permanentă adusă intelectului. Și în aceste „note zilnice“, dăm peste o însemnare din 28 iunie 1931, dictată de o neîmpăcare totală cu societatea românească a cărei victimă avea credința că este: „Nu mai am nici o perspectivă. Într-o țară în care oamenii sunt conduși de capriciul bestialității lor, nu poți spera nimic.“ Camil se considera un autor pe care oficialitatea culturală a României antebelice îl marginalizase definitiv. O notă din 4 aprilie 1937 menționează: „Jeri Rosetti mi-a arătat raportul lui către Rege... A primit un înalt ordin să premieze cu Premiul național al F.R. pe I. Pillat și Cezar Petrescu. Arată că acesta din urmă are Premiul național încă din 1931... Propune premiul postum pentru Gib Mihăescu. Ideea nu e rea.

Dar sunt melancolic la gândul că excelentul meu omonim are premiul încă de acum cinci ani, când despre mine nici nu e vorba, nici nu bănuie nimeni că ar putea fi vorba măcar...“

Cu câțiva ani înainte notase: „Ralea e deputat, leader al majorității, critic al *Vieții Românești*, profesor universitar, totul pentru merite literare.

Poetul Cotruș e atașat de presă la Milano, post creat anume pentru el.

Poetul Șt. N. Nițescu e atașat de presă la Haga, post creat anume pentru el.

Poetul Blaga (e) atașat de presă la Berna, post creat anume pentru el.

Și e sigur că dacă eu aș fi fost numit, presa ar fi protestat cu indignare împotriva «numirii unei astfel de nulități».

Nici din partea criticii de autoritate, până la apariția capitolului pe care i l-a consacrat în *Istoria literaturii*...

Cuprins

Prefață: <i>Un personaj de roman</i> de Ioana Pârvulescu	5
<i>Cuvânt înainte</i>	19
Camil Petrescu sub zodia febrilității nepotolite	21
Lunga iarnă de la Mărțișor	38
Cercuri bitangente la conica lui Ion Barbu	56
Două vizite la marea doamnă a literaturii române	76
George Călinescu și amazoanele	85
Sadoveanu, vânătoarea de găște sălbatice și o ședință memorabilă	103
Felix Aderca, de atâtea ori certat!	121
Notă la un „cântic de mahala“	134
<i>Crambe repetita</i>	149
Paul Celan între mac și memorie	169
Recitind <i>Viața ca o pradă</i>	176
Prietenul meu Ion cel Negru	193
Amintiri de la Junimea	212
Cortegiu	231
Aczuzat principal într-un proces al maimuțelor	282